

Ginta Krūkle, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Latvija

LIKUMDOŠANAS UN TIESU VARAS SAVSTARPĒJĀ MIJIEDARBĪBA. AKTĪVĀ UN PASĪVĀ TIESNEŠU TIESĪBU PARLAMENTĀRĀ KONTROLE

INTERACTION BETWEEN LEGISLATIVE AND JUDICIAL POWERS. ACTIVE AND PASSIVE FORMS OF PARLIAMENTARY SCRUTINY OF JUDGE-MADE LAW

Summary

The paper examines the theoretical basis for one form of legislative and judicial interaction – the parliament's control over the development and stability of the judge-made law. The analysis has been carried out on the basis of the concept of judge-made law as the output of courts' action being the closest to legislative function. In order to reveal the need for and justification of legislative control over the development of the judge-made law, several aspects in the theory of division of powers is highlighted, leading to the 'checks and balances' system requirements of mutual respect and support of the two branches of power. Finally, a classification of forms of parliamentary scrutiny of the judge-made law is proposed.

Atslēgvārdi: līdzsvara un atsvara sistēma, labas likumdošanas princips, tiesnešu tiesības, judikatūra, parlamentārā kontrole

Keywords: system of checks and balances, principle of good legislation, judge-made law, case law, parliamentary control

Likumdošanas un tiesu vara aktīvi mijiedarbojas savstarpējā līdzsvara un kontroles sistēmā, kas izriet no varas dališanas teorijas, un to pienākums ir kontrolēt vienai otras darbības atbilstību demokrātijas principa prasībām. Jo īpaši tas attiecas uz tiesas darbību kvazilikumdevēja lomā un likumdošanas varas veikto šīs darbības kontroli, jo kodificēto jeb rakstīto tiesību sistēmā, kur tiesību normu radīšana (formulēšana) tiek saistīta ar politisku aktu, kura pamatā ir vispārēja tautas griba, tiesnešu tiesību izstrādes un attīstības brīvība tiek kontrolēta un pārraudzīta.¹

Tā kā judikatūra satur normatīvus tiesnešu tiesību noteikumus, kam ir leģislatīva daba, ir jāpastāv mehānismam, kā šie noteikumi pakļaujas likumdošanas varas kontrolei. Parlaments kā likumdevējs, protams, nav tiesīgs grozīt vai atcelt tiesas nolēumus,²

¹ Perelman Ch. Ontologie juridique et sources du droit. Archives du Philosophie du Droit, 1982, 31.

² Sk., piemēram: Civilprocesa likuma 477. pantu. Kasācijas instances tiesas sprieduma likumīgais spēks. Kasācijas instances tiesas spriedums nav pārsūdzams un stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī.

kas būtu ļoti būtisks varas dalīšanas principa un tiesiskas valsts pamatprincipu pārkāpums, iejaucoties tiesas spriešanā. Tomēr parlaments kā likumdevējs ir tiesīgs padarīt tiesnešu tiesību noteikumu par spēkā neesošu, to modificēt vai apstiprināt tiesnešu atrastos noteikumus, tos formalizējot normatīvajā tiesību aktā. Tā izpaužas tiesnešu tiesību parlamentārā kontrole. Likumdevēja veiktajai tiesnešu tiesību kontrolei nav nepieciešams specifisks institucionāls mehānisms, tā tiek īstenota ar parlamenta pamatfunkciju vispārējā likumdošanas procesā.³

Rakstā tiks aplūkots teorētiskais pamats šai vienai likumdošanas un tiesu varas mijiedarbības izpausmes formai – likumdevēja kontrolei pār tiesnešu tiesību attīstību un stabilitāti. Analīze ir veikta, par bāzi izmantojot pašas autore agrāk aizstāvētu konceptu par tiesnešu tiesībām kā tiesas atrastiem un tiesu nolēmumos formulētiem abstraktiem uzvedības priekšrakstiem – tiesību normām.⁴ Lai atklātu likumdevēja kontroles pār tiesnešu tiesību attīstību nepieciešamību un pamatojumu, vispirms tiks izcelti ar varas dalīšanas teoriju saistīti aspekti, kas ļauj likumsakarīgi nonākt pie līdzsvara un kontroles sistēmas un tās prasībām.

Varas dalīšanas teorija, kādu to sākotnējā veidolā izstrādāja Šarls Monteskjē (*Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu*, 1689–1755), runāja ne tikai par varas funkciju nošķiršanas nepieciešamību, bet jau tad arī par robežām viena varas atzara iespējamai darbībai otra atzara kompetences jomā. “Par likumu garu” XI daļas 6. paragrāfā Šarls Monteskjē tieši pieļauj tiesas spriešanas institūcijai tiesības papildināt neskaidru vai pārāk bargu likumu. “[I]r iespējams, ka likums, kas ir pietiekoši skaidri redzošs no viena aspekta un akls citā aspektā, var dažos gadījumos būt pārāk bargs. [...] Ja konstatētajiem faktiem likums nosaka pārāk bargu sodu, apelācijas instances tiesai ir tiesības pārveidot likumu likuma paša labā, mīkstinot sodu.”⁵ Šajā jautājumā Š. Monteskjē netieši atzīst, ka tiesas spriešanas procesā ir iespējama ne tikai likumu papildināšana, bet pat modificēšana un pārveidošana. Pamata aizliegums, kas izsecināms no viņa darba, attiecas uz tiesas patvaļu vai brīvu noteikumu radīšanu, pēc kuriem vēlāk tiktu izšķirta lieta.

Kriminālprocesa likuma 588. panta 5. daļa: Kasācijas instances tiesas lēmums nav pārsūdzams. Šis lēmums stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī.

³ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 240.

⁴ Kodificēto tiesību sistēmā tiesnešu tiesības ir viens no būtiskākajiem likumu (plašākā nozīmē) fleksibilitātes nodrošināšanas mehānismiem, kas palīdz tiesību sistēmai reaģēt uz mainīgo sabiedrības vajadzību imperatīvajām prasībām. Tiesnešu tiesību juridiskā spēka pamatā nav tiesu varas kompetence radīt jaunas tiesību normas, jo tiesiskajā sistēmā, kurā augstākais suverēns ir tauta, citiem subjektiem bez pilnvarojuma nav tiesību normu radīšanas tiesību. Augstākā suverēna radītā tiesību sistēma ir pilnīga, nepilnības iespējamais vienīgi rakstītājā tiesību sistēmas daļā – likumdevēja fiksētu un formālā likumdošanas procedūrā nostiprinātu tiesību normu tekstuālo atspoguļojumu kopumā (rakstītājās tiesībās). Tiesnešu tiesību juridiskā spēka pamatā ir tiesu varas pakļautība tiesībām un no tās izrietošā kompetence atklāt tiesību saturu, atrodot tiesību normas un tādējādi pilnveidojot un attīstot likumdevēja formulētās rakstītās tiesības, un tuvinot tās ideālajām tiesībām. Tādēļ tiesnešu tiesību spēku un robežas nosaka tiesību sistēmas pamatprincipi, uz ko tās balstītas, un juridiskās metodes, ar kuru palīdzību tās atrastas un formulētas. Plašāk sk. Sniedzīte G. *Tiesnešu tiesības: jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

⁵ Montesquieu Ch. *The Spirit of Laws*. In: R. M. Hutchins (ed.). *Great Books of the Western World*. Chicago: The University of Chicago, 1952, Book XI, chapter VI (autore brīvs tulkojums no angļu valodas).

Tas, kādēļ Monteskjē uzsvēra tiesu varas un likumdevēja varas nošķirtību, galvenokārt izskaidrojams ar apstākli, ka viņš tiesu uztvēra vienīgi kā institūciju, kas profesionāli izdibina un konstatē faktus, nepievēršot uzmanību likumu piemērošanas funkcijai. Respektīvi, autors uzsvēra vienīgi tiesas lomu faktu jautājuma noskaidrošanā, bet neanalizēja tiesas nozīmi tiesību jautājumu izlemšanā.⁶ Šādā kontekstā kasācijas instances tiesa mūsdienā skatījumā vispār nepiederētu tiesu varai Monteskjē izpratnē. Kasācijas instances tiesa, kas mūsdienās ir visaktīvākais tiesnešu tiesību radītājs, neskata fakta jautājumu un tādējādi atbilst Šarla Monteskjē teorijai par varas dalīšanu. Tikai apzinoties minēto tiesu varas funkciju nepilntiesīgo uztveri, iespējams adekvāti interpretēt Šarla Monteskjē idejas un izskaidrot, kādēļ vispārējā striktā nostāja pret tiesu varas un likumdošanas varas funkciju pārklāšanos mijas ar pieļāvumu tiesu varai papildināt un pat modificēt likumu.

Uz varas dalīšanas teorijas bāzes, tiesību sistēmām attīstoties, ir izveidojies varu dalīšanas princips, kas saglabā Šarla Monteskjē teorijas galveno tēzi, tomēr ir modificējis atbilstoši valstu nacionālajām īpatnībām un valsts iekārtas dabīgajām prasībām. Varas dalīšanas principa praksē pastāvošo modeļu neatbilstība šī principa ideālajai formai ir saprotama, jo šis princips nav absolūts, tā īstenošana ir atkarīga no katras valsts nacionālajām tradīcijām, no konkrētas sociāli ekonomiskās un politiskās situācijas.⁷ Turklāt ir praktiski neiespējami funkcionēt politiskai sistēmai, kurā likumdošanas, izpildu un tiesu varas institūcijas būtu savstarpēji absolūti neatkarīgas.⁸ Varas dalīšanas principa evolūcija lielākoties saistāma arī ar Monteskjē aprakstīto ideju neviennozīmīgumu – viņa pausto domu vēsturiski juristi un politologi ir izpratuši vismaz trīs atšķirīgos pamatvirzienos, sākot ar “absolūto varas dalīšanu”, kas ietver gan varas funkciju, gan to īstenojošo institūciju nošķiršanu, un beidzot ar varas funkcionālo dalīšanu, kas papildināta ar kontroles un līdzsvara sistēmu.⁹ Varas dalīšanas princips jau sen vairs nenozīmē vienīgi elementāru valsts varas funkciju sadali trīs varas atzaros – likumdevēja, izpildu un tiesu varā. Šis princips ir attīstījies, uzsverot ne tikai dažādu varas funkciju nodalīšanu, bet jo īpaši – visu šo varu abpusēju kontroli un ierobežošanu.¹⁰ Varai ir jākontrolē vara. Tādējādi varas dalīšanas teorija ir attīstījusies un papildināta ar kontroles un līdzsvara (jeb “līdzsvara un atsvara”¹¹, *checking and balancing* – angļu val.)

⁶ Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. Oxford Journal of Legal Studies, 2005, Vol. 25, No. 3, p. 433.

⁷ Лазарев В. В. (ред.). Теория права и государства. Москва: Новый Юрист, 1997, с. 330. Citēts no: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 236. lpp.

⁸ Malberg C. Contribution a la théorie générale de l'Etat. Citēts no: Zenati F. La Jurisprudence, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 219.

⁹ Plašāk sk. Vile M. J. C. Constitutionalism and Separation of Powers. Indianapolis: Liberty Fund Inc., 1998, pp. 83–106.

¹⁰ Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 71. lpp.

¹¹ Satversmes tiesas lietotais termins, sk., piemēram, Par Ministru kabineta 1999. gada 30. novembra lēmuma “Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību “WINDAU” Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību” (protokols Nr. 67, 38. paragrafs) 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3. nodaļai, likuma “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 1. panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41. pantam, likuma “Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju” 8. panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma “Par akciju sabiedrībām” 49. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 04-07(99), Latvijas Vēstnesis, 2000. 29. marts, Nr. 113/114; Satversmes tiesas tiesnešu Inetas Ziemeles, Sanitas Osipovas un Daigas

sistēmu, kuras mērķis ir nodrošināt visu varas atzaru līdzsvaru, tām savstarpēji viena otrai kontrolējot. Arī Reinholds Cipeliuss norāda, ka gadījumā, kad viens varas atzars izpilda otra varas atzara funkcijas, tiek sasniegts varas dalīšanas patiesais mērķis, kamēr valsts institūciju dažādās grupas savstarpēji iedarbīgi kontrolē viena otru.¹² Proti, raksta tēmas kontekstā – ne tikai tiesai, un jo īpaši Satversmes tiesai, ir likumsakarīgs pienākums kontrolēt labas likumdošanas principa īstenošanu parlamenta darbā, bet arī likumdevējam ir pienākums ar tam pieejamiem līdzekļiem un tiesu varas neatkarību neierobežojošā veidā īstenot kontroli pār tiesu varas darba kvalitāti un atbilstību demokrātiskas tiesiskas valsts principā balstītām prasībām.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka varas dalīšanas principa līdzsvara un atsvara sistēmas uzdevums ir novērst varas uzurpācijas tendences ikkatrā no trim varām, lai nodrošinātu valstiski tiesisko institūtu stabilitāti un pašas valsts varas funkcionēšanas nepārtrauktību.¹³ Līdzsvara un atsvara sistēmas elements ir arī starpinstitucionālās lojalitātes princips, kas atvasināts no varas dalīšanas principa un demokrātiskas tiesiskas valsts institūcijām ir jāievēro savstarpējās attiecībās.¹⁴ Tas nozīmē, ka valsts institūciju rīcība to savstarpējās attiecībās nevar aprobežoties ar formālu normatīvajos aktos un konstitūcijā noteikto pienākumu izpildi. Šai rīcībai jāveicina visu konstitucionālo orgānu pienākumu izpilde un savstarpējā cieņa.¹⁵ Kā tiesu varai ir pēc iespējas jāstrādā tā, lai sniegtu atbalstu un savas kompetences ietvaros arī palīdzētu likumdevēja varai, tā arī likumdevējam ir savā darbībā jāpatur prātā nepieciešamība nodrošināt ne tikai tiesu varas darbības praktisko vai finansiālo pusi, bet arī tos tiesas spriešanas neatņemamos elementus, kas pēc būtības ir saistīti ar tiesību sistēmas attīstīšanu un uzlabošanu (tiesnešu tiesību izstrāde). Šajā jomā likumdevējam un tiesai ir viens mērķis – sniegt pozitīvu piemesumu tiesību sistēmai, formulējot jaunus vai labākus tiesību normu

Rezevskas atsevišķās domas, lietā Nr. 2017-03-01 "Par Izglītības likuma 30. panta ceturtais un sestās daļas, 48. panta piektās un sestās daļas, 50. panta 5. punkta un 51. panta pirmās daļas 2.1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100. panta pirmajam teikumam un 106. panta pirmajam teikumam", Latvijas Vēstnesis, 2018. 19. februāris, Nr. 35 (6121); un citur.

¹² Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998, 244. lpp.

¹³ Par Ministru kabineta 1999. gada 30. novembra lēmuma "Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību "WINDAU" Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību" (protokols Nr. 67, 38. paragrāfs) 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3. nodaļai, likuma "Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā" 1. panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41. pantam, likuma "Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju" 8. panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma "Par akciju sabiedrībām" 49. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 04-07(99), Latvijas Vēstnesis, 2000. 29. marts, Nr. 113/114.

¹⁴ Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atbildības likuma 3. panta 9.² daļas 1. un 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2018-11-01, Latvijas Vēstnesis, 2019. 10. jūnijs, 18.3.1. paragrāfs, 25. lpp., Sal.: Satversmes tiesas 2012. gada 8. jūnija lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-18-01 17.4. punkts.

¹⁵ Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atbildības likuma 3. panta 9.² daļas 1. un 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2018-11-01, Latvijas Vēstnesis, 2019. 10. jūnijs, 18.3.1. paragrāfs, 26. lpp., Sal.: Eiropas Padomes komisijas "Demokrātijā caur tiesībām" (Venēcijas komisija) 2012. gada 17. decembra viedoklis Nr. 685/2012 par Rumānijas valdības un parlamenta rīcības atbilstību konstitucionālajiem principiem un tiesiskumam saistībā ar citām valsts institūcijām un par valdības ārkārtas lēmumu par likuma Nr. 47/1992 "Par konstitucionālās tiesas izveidi un darbību" grozīšanu, un par valdības ārkārtas lēmumu par likuma Nr. 3/2000 "Par referenduma organizēšanu" grozīšanu un papildināšanu, 72. punkts. Pieejams: www.venice.coe.int

tekstus, lai tiesību sistēmā pastāvošās tiesību normas ietērtu vārdos. Tātad atsvara un līdzsvara sistēma pieprasa arī varas funkciju savstarpēju atbalstu un lojalitāti.

Tiesu aktivitāte tiesnešu tiesību attīstīšanā, spējot precīzi identificēt tiesību sistēmā nepieciešamību pēc judikatūras atziņas un kvalitatīvi tādu izstrādāt, kā arī arvien plašāka šo atziņu piemērošana aktualizē varas dalīšanās balstīto likumdevēja un tiesu varas līdzsvara un savstarpējās kontroles mehānismu.

Savstarpējā kontrole īstenojama tā, lai būtu nodrošināts triju valsts varas atzaru savstarpējais līdzsvars.¹⁶ Virknē lietu Satversmes tiesa ir izteikusies par nepieciešamo likumdevēja rīcības standartu, lai likumdošanas procesā būtu ievērots labas likumdošanas princips, kā arī līdzsvara un atsvara sistēmas prasības.¹⁷ Taču visos Satversmes tiesas izskatītajos gadījumos līdzsvars starp likumdevēja un tiesu varu ir ticis meklēts saistībā ar tiesu vai tiesnešu darbības praktiskajiem aspektiem. Piemēram, izvērtējot tiesnešu atalgojuma sistēmu, Satversmes tiesa ir norādījusi: ikviens tiesnesis, spriežot tiesu, darbojas arī kā izpildvaras un likumdevējvaras atsvars no valsts varas dalīšanas principa izrietošajā līdzsvara un atsvara sistēmā. Savukārt likumdevējam ir no varas dalīšanas principa izrietošs pienākums ievērot šo tiesneša statusu, proti, izturēties pret tiesu varu tā, lai būtu nodrošināts triju valsts varas atzaru savstarpējais līdzsvars.¹⁸ Šai likumdevēja attieksmei pret tiesu varu tiesiskā valstī ir jāatspoguļojas, pieņemot normatīvo regulējumu ar tiesu varas darbību saistītos jautājumos, cita starpā arī veidojot valsts budžetu un sadalot finanšu līdzekļus. Patiesa valsts varas atzaru līdzsvara un atsvara sistēma ir izveidota tikai tādā gadījumā, ja atzaru līdzvērtība tiek nodrošināta visās jomās.¹⁹

Šādā kontekstā tomēr nepietiekami izgaismota palikusi otra likumdevēja un tiesu varas mijiedarbības forma, kurā tāpat izpaužas līdzsvara un atsvara sistēma: tiesnešu tiesību parlamentārā kontrole. Ja tiesnešu tiesības uztver kā lauku, kurā tiesa formulē jaunas vai labākas tekstualās izpausmes formas tiesību normām, daļā no šī lauka tiesa faktiski dod savu vērtējumu tiem tiesību normu tekstiem, ko formulējis likumdevējs. Proti – līdzsvaro likumdevēja darba rezultātu.

Ņemot vērā kompetences specifiku, Satversmes tiesai regulāri ir jāizvērtē likumdošanas varas darba kvalitāte gan no procesuālā, gan saturiskā viedokļa. Likumsakarīgi, Satversmes tiesa arī var aktīvi īstenot pašas uzsverto savstarpējās lojalitātes un varas

¹⁶ Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2016-31-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4. panta devītās daļas un 6.¹ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam", Latvijas Vēstnesis, 2017. 22. decembris, Nr. 255 (6082).

¹⁷ Plašāk sk., piemēram, Pleps J. The Principle of Good Legislation. Paper at conference "The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space", 4–5 October, 2012 at the University of Latvia Faculty of Law, Riga. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-konf_2012_Qualit-Legal-Acts.pdf.

¹⁸ Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4. panta devītās daļas un 6.¹ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2016-31-01, Latvijas Vēstnesis, 2017. 27. oktobris, 21.1. paragrafs.

¹⁹ Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2016-31-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4. panta devītās daļas un 6.¹ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam", 8. lpp., Latvijas Vēstnesis, 2017. 22. decembris, Nr. 255 (6082).

atzaru atbalsta lomu, kas balstās līdzsvara un atsvara sistēmā, sniedzot likumdevējam atbalstu un ieteikumus labas likumdošanas principa realizēšanā:

Likumdošanas procesam ne vien jāatbilst normatīvajos aktos noteiktajām formālajām prasībām, bet arī jāveicina personu uzticēšanās valstij un tiesībām.²⁰

Likumdevējam ir jānodrošina tāds normatīvo aktu izstrādes process, kurā būtu notikusi pietiekama viedokļu uzklauššana, tostarp priekšlikumu, arī alternatīvu, izvērtēšana.²¹

Labas likumdošanas principa ievērošana tādu lēmumu pieņemšanā, kuri skar [noteiktas personu grupas], nozīmē to, ka tiek ievērotas pie [šīm grupām] piederošo personu līdzdalības tiesības, proti, tiek uzklaušīti un izvērtēti attiecīgo personu vai sabiedrības grupu viedokļi un priekšlikumi.²²

Demokrātiskā tiesiskā valstī likumdevējam ir arī pienākums savlaicīgi un pienācīgi informēt un pēc iespējas likumdošanas procesā iesaistīt sabiedrību un konsultēties ar ieinteresētajām personām.²³

Labā likumdošanas principa ievērošana sekmē to, ka sabiedrībā veidojas pārliecība par pieņemto lēmumu tiesiskumu²⁴ un tml.²⁵

No līdzsvara un atsvara sistēmas izrietošā solidaritāte un savstarpējais atbalsts prasa arī pretēji vērstu mijiedarbību. Proti, lai analogisku vērtējumu tiesas darbībai tiesnešu tiesību jomā dotu likumdevēja vara.

²⁰ Par 2017. gada 1. jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju"" 1. panta un 2017. gada 22. jūnija likuma "Grozījums likumā "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2017-17-01, Latvijas Vēstnesis, 2018. 13. aprīlis, 28.1. paragrāfs.

²¹ Par likuma "Par dzīvojamo telpu īri" 8. panta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2014-17-01, Latvijas Vēstnesis, 2014. 10. jūlijs, 28.1. paragrāfs.

²² Par 2018. gada 22. marta likuma "Grozījumi Izglītības likumā" 1. panta pirmās daļas, otrās daļas vārdu "pirmsskolas izglītības un pamatizglītības pakāpē, ievērojot šā likuma 41. panta noteikumus", 3. panta pirmās daļas vārda "pamatizglītības" un 2018. gada 22. marta likuma "Grozījumi Vispārējās izglītības likumā" 2. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta otrajam teikumam, 112. pantam un 114. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2018-12-02, Latvijas Vēstnesis, 2019. 24. aprīlis, 24.1. paragrāfs, 55. lpp.

²³ Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 3. panta 9.² daļas 1. un 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2018-11-01, Latvijas Vēstnesis, 2019. 10. jūnijs, 18.1. paragrāfs.

²⁴ Par 2018. gada 22. marta likuma "Grozījumi Izglītības likumā" 1. panta pirmās daļas, otrās daļas vārdu "pirmsskolas izglītības un pamatizglītības pakāpē, ievērojot šā likuma 41. panta noteikumus", 3. panta pirmās daļas vārda "pamatizglītības" un 2018. gada 22. marta likuma "Grozījumi Vispārējās izglītības likumā" 2. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta otrajam teikumam, 112. pantam un 114. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2018-12-02, Latvijas Vēstnesis, 2019. 24. aprīlis, 24.1. paragrāfs, 55. lpp.

²⁵ Plašāku izvērsumu par Satversmes tiesas dotajām norādēm skat. Pleps J. The Principle of Good Legislation. Paper at conference "The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space", 4–5 October, 2012 at the University of Latvia Faculty of Law, Riga. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-konf_2012_Qualit-Legal-Acts.pdf

Šādā kontekstā uz minēto norāžu fona jāizceļ dažas Satversmes tiesas tēzes, kurām ir īpaša nozīme tieši tiesu varas un likumdevēja varas mijiedarbības otrajā aspektā, t. i., par likumdevēja īstenojamo kontroli pār tiesu varas darbību tiesību sistēmas attīstīšanā. Proti, tā sauktajā IV Piespiedu nomas lietā Satversmes tiesa ir uzsvērusi likumdevēja pienākumu likumdošanas procesā ņemt vērā un respektēt Satversmes tiesas spriedumos paustās atziņas.²⁶ Līdzīga tēze, taču šaurākā kontekstā, izteikta arī iepriekš.²⁷ Turklāt, ja likumdevējs atkārtoti iecerējis noteikt tādu pamattiesību ierobežojumu, kura atbilstību Satversmei jau ir vērtējusi Satversmes tiesa, šim ierobežojumam jābūt paša likumdevēja pienācīgi izvērtētam un pamatotam.²⁸

Protams, minētās norādes likumdevējam veidotas saistībā ar tiesas atziņām par tiesisko regulējumu, kura konstitucionalitāti tā vērtējusi un kuru vai saistībā ar kuru likumdevējs izstrādā jaunu tiesisko regulējumu. Taču Satversmes tiesas spriedumos paustās atziņas, uz kuru obligātumu balstīta iepriekš citētā norāde, aptver ne tikai norādes par kādas tiesību normas konstitucionalitātes vājajiem punktiem, bet tikpat labi ietver arī tēzes, kas pieder pie tiesnešu tiesībām.²⁹ Un tās tāpat ir ņemamas vērā un vērtējamas likumdošanas procesā.

Atklātu dialogu par labas likumdošanas principa prasībām ar likumdevēju varu savas kompetences dēļ var veidot vienīgi Satversmes tiesa, taču tas neierobežo līdzsvara un atsvara sistēmā balstīto likumdevēja varas mijiedarbību ar tiesu tikai attiecībā uz šo vienu tiesu. Tā ir visaptveroša un tiesnešu tiesību kontekstā vienlīdz un pat vairāk attiecināma uz vispārējās kompetences tiesu formulētajiem tiesnešu tiesību noteikumiem nekā uz Satversmes tiesas formulētajiem. Likumdevējam no līdzsvara un atsvara sistēmas prasībām izriet pienākums regulāri sekot līdzi tiesnešu tiesību attīstībai, jaunumiem un tendencēm, kā arī stabilitātei. Likumdevējam ir jāvērtē jaunie tiesu fiksētie tiesību normu formulējumi.

Vienlaikus šī vērtēšana dod iespēju īstenot līdzsvara un atsvara sistēmas prasības divos veidos: 1) ņemot vērā tiesnešu tiesību normas par kādu agrāku likumdevēja formulēto tiesību normu, tiek noslēgts tiesas īstenoāt atbalsta un izvērtējuma cikls likumdevēja darbam; un 2) vienlaikus likumdevējam arī rodas iespēja sniegt savu vērtējumu, atbalstu vai noraidījumu tiesas izstrādātajam tiesnešu tiesību normas formulējumam.

²⁶ Par 2017. gada 1. jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju"" 1. panta un 2017. gada 22. jūnija likuma "Grozījums likumā "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2017-17-01, Latvijas Vēstnesis, 2018. 13. aprīlis, 21.3. paragrāfs.

²⁷ Par Ceļu satiksmes likuma 43.² panta, ciktāl tas skar transportlīdzekļa īpašnieka tiesības administratīvo pārkāpumu lietvedībā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2013-12-01, Latvijas Vēstnesis, 2014. 28. aprīlis, 21.1. paragrāfs.

²⁸ Par 2017. gada 1. jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju"" 1. panta un 2017. gada 22. jūnija likuma "Grozījums likumā "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2017-17-01, Latvijas Vēstnesis, 2018. 13. aprīlis, 22.3. paragrāfs, 33. lpp.

²⁹ Satversmes tiesas judikatūru vērtējot, tās specifikas dēļ ir būtiski veidot nošķirumu starp spriedumos paustām atziņām – tiesnešu tiesību noteikumiem un lietas izšķiršanas funkciju. Neatkarīgi no lietas izšķiršanas, tās izskatīšanas gaitā argumentējot savu pozīciju, Satversmes tiesa atrod un formulē gan konstitucionāla līmeņa, gan arī zemāka juridiska spēka tiesnešu tiesības saistībā ar zemāka juridiska spēka normatīvo tiesību aktu izpratni un piemērošanu. Plašāk sk. Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības: jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 4.1.1.3. nodaļā.

Tātad – ir konstatējams gan teorijā balstīts pienākums, gan praktiska iespēja likumdevējam īstenot tiesnešu tiesību kontroli, tādējādi sniedzot atbalstu tiesu varai tiesnešu tiesību izstrādes jomā un veicinot kopējo tiesību sistēmas attīstību pozitīvā virzienā. Līdz ar to šo divu varas funkciju mijiedarbības aspektu iespējams gan vērtēt uz empirisku piemēru bāzes, gan arī – strukturēt, identificējot dažādas parlamentārās kontroles formas. Nobeigumā autore piedāvā Latvijas līdzšinējās Saeimas prakses analizē balstītu strukturējumu.

Parlamentāro mehānismu tiesnešu tiesību kontrolei var iedalīt divos līmeņos: aktīvā parlamentārā kontrole un pasīvā parlamentārā kontrole. Turklāt aktīvo parlamentāro kontroli pār tiesas izstrādāto judikatūras atziņu piemērošanu likumdevējs var īstenot tieši (ietekmējot kādu konkrētu tiesnešu tiesību normu pašu par sevi) vai arī pastarpināti. Tiešā veidā aktīvā likumdevēja kontrole izpaužas tāda normatīva regulējuma pieņemšanā, kas vai nu pilnīgi pārņem tiesnešu tiesību normu un formalizē to par normatīvu tiesību aktu (a), vai arī korigē tiesas atrasto pieeju, padarot skaidrāku savu iepriekšējo normatīvā tiesību akta formulējumu vai pieņemot jaunu normatīvo aktu, kas izslēdz turpmāku tiesnešu tiesību normas piemērošanu (b).

Piemēram, a) 2013. gada 20. jūnija grozījumi Civillikumā³⁰ saistībā ar nesamērīgu līgumsodu ierobežošanu. Šie grozījumi daļēji bija balstīti arī Senāta judikatūrā, kam Saeima piekrita. Grozījumu anotācijā pamatots, ka “[..] praksē tiesas ir parādījušas savu negatīvo attieksmi pret minēto regulējumu, dažkārt samazinot piedzenamo līgumsodu un motivējot to ar kreditora ļaunprātīgu vilcināšanos pieteikt prasību. Tā ir pozitīvi vērtējama tiesību “robu” aizpildīšanas izpausme, taču nav pietiekama, lai izvairītos no gadījumiem, kad parādniekam jāmaksā nesamērīga summa, ko veido gan līgumsods, gan nokavējuma procenti, gan zaudējumu atlīdzība.”³¹

Piemēram, b) 2009. gada 1. oktobra grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”³² saistībā ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas pienākumu no ienākuma no nekustamā īpašuma atsavināšanas, ar kuriem tika konceptuāli mainīta iepriekšējā sistēma, ieviešot kapitāla pieauguma nodokli un izslēdzot turpmāku par kļūdainu atzītas Augstākās tiesas Senāta prakses³³ piemērošanu.

Pastarpinātā kontrole izpaužas, izvērtējot tiesnešu tiesību attīstības atbilstību tiesiskās stabilitātes prasībām un tiesu darba konsekvenci. Tā likumdevējs var korigēt tiesvedības procesuālās normas, kas tiešā veidā neietekmē tiesnešu tiesību noteikumus, bet gan nodrošina tādu tiesas spriešanas procesu, kurā tiesnešu tiesībām ir lielākas pareizības un konsekvences izredzes.

³⁰ Grozījumi Civillikumā: LV Likums, Latvijas Vēstnesis, 2013. 4. jūlijs, Nr. 128 (4934).

³¹ Grozījumi Civillikumā. Likumprojekta anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/3C0A3795A906DBBCC2257AFB0040E85C?OpenDocument>

³² Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”: LV Likums, Latvijas Vēstnesis, 2009. 21. decembris, Nr. 200 (4186).

³³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 3. decembra spriedums lietā SKA-526/2010, pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2010>

Kā piemēru pastarpinātajai kontrolei var minēt grozījumus Satversmes tiesas likumā³⁴, kas paredzēja jebkura normatīvā akta atbilstības Satversmei vērtēšanu pilnā tiesas sastāvā (25. pants) – mērķis pašvaldību saistošo noteikumu konstitucionalitāti pārbaudīt pilnā sastāvā, nevis, kā tas bija iepriekš – trīs tiesnešu sastāvā, kas bija radījis bažas par spriedumu metodoloģijas un attiecīgi arī rezultātu nekonsekvenci, kuras pamatā varētu būt tiesnešu sastāvu atšķirības. Ar šiem pašiem grozījumiem izdarītas arī izmaiņas mutvārdu un rakstveida procesu attiecībā (28.¹ pants), piedāvājot tiesai iespēju un kritērijus, kuros gadījumos tomēr izmantot publiska mutvārdu procesa iespējas, ņemot vērā, ka iepriekš lietas Satversmes tiesa izskatīja galvenokārt tikai rakstveida procesā.

Arī gadījumi, kad likumdevējs apzināti nepieņem normatīvos tiesību aktus vai tiesību normas jomā, kur ir izstrādātas tiesnešu tiesības, ir atzīstami par likumdevēja veiktu kontroli, jo to var uzskatīt par piekrišanas formu (pasīvā tiesnešu tiesību parlamentārā kontrole).

Kopsavilkums

1. Tiesu aktivitāte tiesnešu tiesību attīstīšanā, spējot precīzi identificēt tiesību sistēmā nepieciešamību pēc judikatūras atziņas un kvalitatīvi tādu izstrādāt, kā arī arvien plašāka šo atziņu piemērošana aktualizē varas dalīšanā balstīto likumdevēja un tiesu varas līdzsvara un savstarpējās kontroles mehānismu.
2. Labas likumdošanas princips prasa ne vien efektīvu normatīvo tiesību aktu izstrādi, bet arī atbilstošas to piemērošanas nodrošināšanu. Likumdevējs pats nevar to ietekmēt tiešā formā, taču, ievērojot tiesu varas neatkarības principus, likumdevējs ir tiesīgs un tam ir pienākums veikt tiesnešu tiesību parlamentāro kontroli.
3. No varas dalīšanas izrietošā atsvara un līdzsvara sistēma pieprasa arī varas funkciju savstarpēju atbalstu un lojalitāti. Kā tiesu varai ir pēc iespējas jāstrādā tā, lai sniegtu atbalstu un savas kompetences ietvaros arī palīdzētu likumdevēja varai veicināt tiesiskumu (t. sk. ar tiesnešu tiesību palīdzību), tā arī likumdevējam ir savā darbībā jāņem vērā nepieciešamība nodrošināt ne tikai tiesu varas darbības praktisko vai finansiālo pusi, bet arī tos tiesas spriešanas neatņemamos elementus, kas pēc būtības ir saistīti ar tiesību sistēmas attīstīšanu un uzlabošanu (tiesnešu tiesību izstrāde).
4. Likumdevēja īstenota tiesnešu tiesību jeb judikatūras atziņu kontrole: parlaments kā augstākais likumdevējs ir tiesīgs un tam ir pienākums vērtēt tiesnešu tiesības un to attīstību. Likumdevējs var padarīt tiesnešu tiesību noteikumu par spēkā neesošu, to modificēt vai apstiprināt tiesnešu radītos noteikumus, tos formalizējot normatīvajā tiesību aktā.
5. Parlamentāro mehānismu tiesnešu tiesību kontrolei var iedalīt divos līmeņos: aktīvā parlamentārā kontrole un pasīvā parlamentārā kontrole. Turklāt aktīvo parlamentāro kontroli pār tiesas izstrādāto judikatūras atziņu piemērošanu likumdevējs var īstenot tieši vai arī pastarpināti.

³⁴ Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2011. 1. jūnijs, Nr. 85 (4483).

6. Pastarpinātā kontrole izpaužas, izvērtējot tiesnešu tiesību attīstības atbilstību tiesiskās stabilitātes prasībām un tiesu darba konsekveni.
7. Arī gadījumi, kad likumdevējs nepieņem normatīvos tiesību aktus vai tiesību normas jomā, kur ir izstrādātas tiesnešu tiesības, ir atzīstami par likumdevēja veiktu kontroli, jo to var uzskatīt par piekrišanas formu (pasīvā tiesnešu tiesību parlamentārā kontrole).

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998.
2. Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol. 25, No. 3, pp. 419–451.
3. Malberg C. Contribution a la théorie générale de l'Etat. Citēts no: Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991.
4. Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R. M. (ed.). Chicago: The University of Chicago, 1952.
5. Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
6. Perelman Ch. Ontologie juridique et sources du droit. *Archives du Philosophie du Droit*, 1982, 31.
7. Pleps J. The Principle of Good Legislation. Paper at conference "The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space", 4–5 October, 2012 at the University of Latvia Faculty of Law, Rīga. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-konf_2012_Qualit-Legal-Acts.pdf
8. Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2016-31-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atbildības likuma 4. panta devītās daļas un 6.¹ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam", Latvijas Vēstnesis, 2017. 22. decembris, Nr. 255 (6082).
9. Satversmes tiesas tiesnešu Inetas Ziemeles, Sanitas Osipovas un Daigas Rezevskas atsevišķās domas lietā Nr. 2017-03-01 "Par Izglītības likuma 30. panta ceturtais un sestās daļas, 48. panta piektās un sestās daļas, 50. panta 5. punkta un 51. panta pirmās daļas 2.¹ punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100. panta pirmajam teikumam un 106. panta pirmajam teikumam", Latvijas Vēstnesis, 2018. 19. februāris, Nr. 35 (6121).
10. Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības: jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.
11. Vile M. J. C. *Constitutionalism and Separation of Powers*. Indianapolis: Liberty Fund Inc., 1998.
12. Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991.
13. Лазарев В. В. (ред.). *Теория права и государства*. Москва: Новый Юрист, 1997, с. 330. Citēts no: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.

Juridiskā prakse

14. Grozījumi Civillikumā. Likumprojekta anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/3C0A3795A906DBBBC2257AFB0040E85C?OpenDocument>
15. Grozījumi Civillikumā: LV Likums, Latvijas Vēstnesis, 2013. 4. jūlijs, Nr. 128 (4934).
16. Grozījumi likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli": LV Likums, Latvijas Vēstnesis, 2009. gada 21. decembris, 200 (4186).

17. Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2011. 1. jūnijs, Nr. 85 (4483).
18. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 3. decembra spriedums lietā SKA-526/2010, pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2010>
19. Par 2017. gada 1. jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju"" 1. panta un 2017. gada 22. jūnija likuma "Grozījums likumā "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2017-17-01, Latvijas Vēstnesis, 2018. 13. aprīlis, 28.1. paragrāfs.
20. Par 2018. gada 22. marta likuma "Grozījumi Izglītības likumā" 1. panta pirmās daļas, otrās daļas vārdu "pirmsskolas izglītības un pamatizglītības pakāpē, ievērojot šā likuma 41. panta noteikumus", 3. panta pirmās daļas vārda "pamatizglītības" un 2018. gada 22. marta likuma "Grozījumi Vispārējās izglītības likumā" 2. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta otrajam teikumam, 112. pantam un 114. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2018-12-02, Latvijas Vēstnesis, 2019. 24. aprīlis, 24.1. paragrāfs, 55. lpp.
21. Par Ceļu satiksmes likuma 43.² panta, ciktāl tas skar transportlīdzekļa īpašnieka tiesības administratīvo pārkāpumu lietvedībā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2013-12-01, Latvijas Vēstnesis, 2014. 28. aprīlis, 21.1. paragrāfs.
22. Par likuma "Par dzīvojamo telpu īri" 8. panta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2014-17-01, Latvijas Vēstnesis, 2014. 10. jūlijs, 28.1. paragrāfs.
23. Par Ministru kabineta 1999. gada 30. novembra lēmuma "Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību "WINDAU" Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību" (protokols Nr. 67, 38. paragrāfs) 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3. nodaļai, likuma "Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā" 1. panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41. pantam, likuma "Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju" 8. panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma "Par akciju sabiedrībām" 49. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 04-07(99), Latvijas Vēstnesis, 2000. 29. marts, Nr. 113/114.
24. Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atbildības likuma 3. panta 9.² daļas 1. un 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2018-11-01, Latvijas Vēstnesis, 2019. 10. jūnijs.
25. Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atbildības likuma 4. panta devītās daļas un 6.¹ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2016-31-01, Latvijas Vēstnesis, 2017. 27. oktobris, 21.1. paragrāfs.
26. Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2016-31-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atbildības likuma 4. panta devītās daļas un 6.¹ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam", Latvijas Vēstnesis, 2017. 22. decembris, Nr. 255 (6082).
27. Satversmes tiesas tiesnešu Inetas Ziemeles, Sanitas Osipovas un Daigas Rezevskas atsevišķās domas lietā Nr. 2017-03-01 "Par Izglītības likuma 30. panta ceturtais un sestās daļas, 48. panta piektās un sestās daļas, 50. panta 5. punkta un 51. panta pirmās daļas 2.¹ punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100. panta pirmajam teikumam un 106. panta pirmajam teikumam", Latvijas Vēstnesis, 2018. 19. februāris, Nr. 35 (6121).